

trădător, i-ar fi fost foarte ușor să ia legătura cu inamicul aflat la marginea orașului și să-l aducă în oraș”. La întrebarea moștenitorului tronului „Au și românii intelectuali în oraș?”, răspunsul primarului a fost „Mitropolitul ortodox și Consistoriul ortodox își au sediul aici. Au, de asemenea, un institut pedagogic (este vorba de institutul teologic-pedagogic) și mai multe școli” (p. 90-91). Așadar, școala de teologie de la Sibiu era cea mai importantă instituție de cultură a românilor și clericii erau principalii intelectuali.

Cititorii acestei recenzii se vor întreba probabil care a fost soarta primarului A. Dörr după ce Transilvania a devenit parte a României. A. Dörr însuși s-a întrebat în jurnalul său „Oare pe cine vor pune în locul meu?” (p. 55). Aflăm acest lucru din datele biografice (p. 97-100) plasate la sfârșitul volumului și scrise de Elfriede D., soția nepotului lui A. Dörr, Kilian Dörr. Volumul se încheie cu câteva fotografii cu Albert D. și – util pentru sibieni – numele românești și germane ale unor străzi din Sibiu menționate în volum.

Am citit cu multă plăcere acest volum. Ne oferă o altă perspectivă decât cea cu care ne-am obișnuit noi românii, însă istoricul este dator să cerceteze toate fațetele trecutului. Pentru cititorul obișnuit este o introducere în lumea Sibiului anului 1916, o lume prezentată cu obiectivitate și acuratețe.

Pr. Daniel BUDA

Hans Joas, *Die Macht des Heiligen. Eine Alternative zur Geschichte von der Entzauberung*, Seria Wissenschaft, Editura Suhrkamp, Berlin, 2019, 543 p., ISBN: 978-3-518-29903-6.

Hans Joas (n. 1948) este unul dintre cei mai renumiți sociologi ai religiei din acest moment. Lucrările sale acoperă o constelație tematică foarte variată, care se cristalizează în jurul problematicii relației dintre religie și modernitate, cu accent pe relația dintre creștinism și valorile specifice ale modernității europene.

O simplă privire de ansamblu asupra a trei dintre cele mai importante dintre lucrările lui Joas este suficientă pentru a ne face o idee despre specificul demersului său științific. Astfel, în lucrarea *Die Entstehung der Werte* (1999), Joas reconstruiește istoria intelectuală a conceptului de valoare, prezentând felul în care o serie de autori, începând cu Nietzsche și continuând cu William James, Émile Durkheim, Georg Simmel, Max Scheler, John Dewey și Charles Taylor, au problematizat importanța valorilor morale, religioase etc. pentru coagularea și funcționarea oricărei societăți. Aceeași metodologie a reconstrucției genealogice este aplicată de Joas și în lucrarea *Die Sakralität der Person. Eine neue Genealogie der Menschenrechte* (2011). În acest caz, sociologul german s-a concentrat pe istoria ideii de drepturi ale omului, de la Iluminism și revoluția franceză (i.e. Declarația drepturilor omului și cetățeanului, 1789) și până la Declarația generală a drepturilor omului adoptată de ONU în 1948. Lucrarea inventarizează argumente de natură filosofică, religioasă, științifică, care au fost furnizate în spațiul cultural occidental pentru a fundamenta valoarea inalienabilă a persoanei umane. O secțiune importantă este dedicată influenței antropologiei teologice creștine asupra istoriei ideii de drepturi ale omului. Iar în 2012 Joas a publicat o lucrare cu titlul *Glaube als Option. Zukunftsmöglichkeiten des Christentums*, în care abordează teoria relației cauzale dintre modernizare și secularizare din perspectiva strictă a interacțiunii creștinismului cu spiritul secular.

Firul roșu care poate fi identificat foarte ușor în aproape toate lucrările lui Joas constă în deconstrucția tezei conform căreia modernitatea este însoțită obligatoriu de un proces de secularizare: în acest caz, secularizarea se referă la negarea faptului că religiosul, și în mod special forma sa de manifestare creștină, este grila normativă prin care este interpretată lumea; nu este vorba doar despre o renunțare la concepția religioasă/ creștină asupra lumii, ci și despre asumarea de către individ și societate a unui cod etic, care își are originea nu în vreun principiu transcendent, ci doar în rațiunea umană. Procesul de secularizare are în centru opoziția dintre religie și știință, care este la rândul său o formă de manifestare a (presupusei) opoziții dintre credință și rațiune. Opera lui Joas oferă o sinteză foarte originală a întregii istorii a sociologiei religiei din spațiul cultural occidental.

Lucrarea de față, apărută în 2019, al cărei titlu în limba română s-ar traduce prin *Puterea sacralului. O alternativă la istoria dezvrăjirii*, reprezintă o sinteză atât a domeniului sociologiei religiei ca atare, cât și a întregului parcurs științific al lui Joas.

Primele trei capitole ale lucrării se ocupă cu reconstrucția apariției principalelor discipline care abordează religia din punct de vedere științific, cu alte cuvinte din punctul de vedere al științelor ancorate doar în rațiunea umană, nu și în Revelație. Prima abordare istoriografică a religiei aparține lui David Hume și s-a concretizat în lucrarea *The Nature of Religion* (1757). Joas indică faptul că deja titlul lucrării semnalează faptul că filosoful englez abordează religia ca pe un fenomen pur uman, natural și nu supranatural (p. 29). În esență abordarea empirică a lui Hume poate fi redusă la următoarele idei: monoteismul nu este o dispoziție naturală a spiritului uman (politeismul, cu toate formele sale de manifestare, fiind anterior monoteismului); religia a apărut din suferințele și emoțiile puternice ale omului provocate de condițiile existențiale extreme cu care a trebuit să se confrunte. Pentru a face față acestor condiții, omul a inventat forțe supranaturale cu ajutorul cărora să supraviețuiască în condițiile date (p. 33-37). Joas subliniază că teza lui Hume, conform căreia politeismul este mai tolerant din punct de vedere religios decât monoteismul, nu și-a pierdut din atractivitate, ea fiind promovată în anii din urmă în principal de egiptologul Jan Assmann (vezi, de exemplu, lucrarea *Die Mosaische Unterscheidung oder der Preis des Monotheismus*) (p. 41u.).

Cel de al doilea domeniu care abordează religia din punct de vedere științific și care este analizat de Joas este psihologia religiei. Acest domeniu a fost creat de William James prin lucrarea *The Varieties of Religious Experience* din anul 1902. Joas evidențiază că demersul lui James a constatat în desprinderea conceptului de experiență religioasă din contextul specific al tradițiilor religioase și teologice și transformarea sa în obiect al analizei psihologice. Nu diferențele religioase sunt astfel analizate, ci unicitatea spiritului uman care se manifestă sub forma diferitelor religii (p. 64). Joas arată că pentru James o înțelegere adecvată a doctrinelor și instituțiilor religioase poate avea loc doar dacă pornim de la experiența umană. Doctrinile și instituțiile sunt astfel pentru James forme de transmitere a experienței religioase la generațiile viitoare (p. 65).

În aceeași perioadă a începutului de secol 20 în care James punea bazele psihologiei religiei, Émile Durkheim pune bazele sociologiei religiei, și anume prin lucrarea *Formele elementare ale vieții religioase*, apărută în anul 1912. Esențial în abordarea lui Durkheim este rolul ritualului pentru experiența religioasă a întregii comunități care participă. Demersul lui Durkheim depășește astfel categoria istoricului și pe cea a individualului și se concentrează pe experiența religioasă colectivă (p. 115). Prin intermediul ritualului are loc o transformare

spirituală nu doar a individului, ci a întregului grup uman care participă la celebrarea sa. Joas subliniază că pentru Durkheim ritualul este un mijloc de transformare a întregii lumi: prin ritual apare o nouă lume plină de forțe spirituale care transformă individul și comunitatea; în cadrul ritualului apare o nouă lume care este dincolo de cea fizică în care are loc ritualul. Ritualul reamintește și face prezent un eveniment sacru, de aceea, subliniază Joas, pentru Durkheim ritualul este însăși sursa sfințeniei pentru comunitatea care îl celebrează (p. 116u.).

Tot în 1912 apărea o lucrare care utiliza toate cele 3 abordări prezentate mai sus – istorică, psihologică, sociologică – într-un singur demers științific. Este vorba despre lucrarea lui Ernst Troeltsch, *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*. Joas definește demersul lui Troeltsch ca fiind unul de sociologie istorică a creștinismului (p. 172), al cărui scop constă în a demonstra faptul că creștinismul are resursele necesare pentru a se confrunta cu schimbările sociale produse de modernitate și, în primul rând, de procesul secularizării. Joas numește sociologia istorică a creștinismului produsă de Troeltsch „o genealogie afirmativă a unui creștinism modern vital” (p. 201). O asemenea lucrare dovedește că în spațiul modernității se afirmă în continuare două linii argumentative distincte: cea care privește religiosul ca pe un fenomen depășit și cea care îi afirmă în continuare vitalitatea și legitimitatea.

Acest optimism referitor la capacitatea creștinismului de a-și păstra vitalitatea în modernitate a fost la rândul său respins, tot la începutul secolului 20, de sociologul Max Weber. În lucrarea *Wissenschaft als Beruf* din 1919, acesta vorbește despre intelectualizare și raționalizare ca fiind cele două modalități de abordare a lumii care, în decursul secolelor, au câștigat tot mai mult în importanță. Acest proces este definit de Weber ca dezvrăjire (*Entzauberung*) a lumii, în sensul că oamenii nu mai cred că în spatele fenomenelor și părților componente ale lumii s-ar afla puteri misterioase cu care omul ar trebui să intre în legătură pentru a controla lumea. Omul și-a creat tehnica, iar aceasta este un mijloc de dominare a lumii. În acest context Joas subliniază că pentru Weber dezvrăjirea lumii înseamnă în esență renunțarea la credința în forțele supranaturale și adoptarea credinței în capacitatea tehnicii și a științei de a explica și a controla lumea (p. 234u.). Pentru Weber, declinul creștinismului este unul dintre fenomenele componente ale acestui proces mai larg de dezvrăjire a lumii. În ciuda acestui pesimism, subliniază Joas, Weber nu exclude posibilitatea ca acest proces să ia sfârșit cândva și omenirea să se reîntoarcă la vechile concepții asupra lumii (p. 239).

Ultima secțiune a cărții lui Joas este dedicată criticii acestei teze a lui Weber, și implicit criticii tezei secularizării. Joas subliniază că o analiză sociologică cu adevărat științifică asupra secularizării trebuie să se elibereze de ideea unei modernități omogene, de concentrarea doar pe experiența occidentală și să renunțe la ideea că există un proces liniar care duce inevitabil la o secularizare tot mai accentuată a societăților moderne (p. 416). Elementul central al unei istorii alternative la istoria dezvrăjirii trebuie să fie analiza interacțiunii între diferitele procese de sacralizare cu diferitele procese de constituire a puterii (*Machtbildung*) (p. 445). Joas identifică patru forme ale relației dintre sacralitate și putere: autosacralizarea colectivă a societăților tribale egalitariste, sacralizarea conducătorului politic, sacralizarea poporului sau a națiunii și sacralizarea persoanei (p. 483u.). Dincolo de societatea tribală, prima formă de putere care a fost investită cu atributul sacralității a fost regalitatea, respectiv formele similare de putere politică (p. 446u.). O asemenea fuziune dintre sacralitate și putere a generat evident și contrareacții, care au vizat trasarea unei granițe clare între transcendență, ca sursă a sacralului, și puterea politică imanentă. Cel mai pregnant exemplu în acest caz este afirmația lui Iisus că

„împărăția mea nu este din lumea aceasta” (In. 18:36) (p. 465). Însă, din momentul în care s-a apropiat de puterea politică (prin împăratul Constantin și apoi prin Teodosie), creștinismul a căutat în mod constat să fundamenteze teologic sacralitatea conducătorilor politici (p. 467u.).

Pentru Joas, în sacralizarea conducătorului politic, care era asumat de popor drept „conducătorul nostru”, se ascundea ideea sacralizării colective a poporului însuși. Acest tip de relație dintre sacralitatea politică individuală și cea colectivă ascundea și posibilitatea unei opoziții dintre popor și conducător, în sensul unei relativizări a sacralității conducătorului prin afirmarea sacralității poporului (p. 473). O manifestare clară a sacralizării poporului a avut loc în cadrul procesului de constituire a națiunilor și a statelor naționale moderne (p. 476u.). Paralel cu acest proces de sacralizare a națiunii s-a desfășurat și procesul de sacralizare a persoanei. Joas preia conceptul de sacralizare a persoanei de Durkheim și desemnează prin el procesul de instituționalizare a drepturilor omului și a valorii universale a demnității umane (p. 481). Pentru Joas sacralizarea persoanei are o funcție extrem de importantă, și anume determină o desacralizare relativă a statului, a conducătorului politic și a națiunii (p. 482). Afirmarea valorii și drepturilor persoanei umane a fost legată foarte strâns de factorul politic și s-a constituit ca o reacție față de acesta: Declarația drepturilor omului a Revoluției americane și a celei franceze din a doua jumătate a secolului 18 a fost promulgată în contextul statului absolutist și al sacralității puterii sale; Declarația universală a drepturilor omului a fost promulgată după înfrângerea fascismului și nazismului care sacralizaseră statul și națiunea (p. 483).

Pe scurt, istoria umanității etalează, în viziunea lui Joas, o alternanță a celor patru tipuri de relație între sacralitate și putere, respectiv o alternanță a modalităților de combinare a acestora, așa cum s-a întâmplat cu precădere în decursul ultimului secol (p. 484u.). Aceasta arată însă că, de exemplu, împingerea religiosului în sfera privată nu reprezintă o mutilare a acestuia, ci doar o deplasare de accent, „puterea sacralului” manifestându-se în toate aceste perioade în toată amploarea ei. Cu alte cuvinte, noi nu asistăm la o „dezvrăjire a lumii”, așa cum susținea Max Weber, ci la o continuă transformare a religiosului de-a lungul unor paliere clare. Sacralitatea este prezentă în tot ce întreprinde omul modern, fie că e vorba de protejarea vieții sale biologice sau a integrității sale psihice, fie că e vorba de afirmarea unui colectiv uman sau a elitelor aflate în fruntea acestuia. În acest sens, cartea lui Joas se vrea a fi o nouă perspectivă asupra dinamicilor istorice și a sensului lor, oferind în același timp o nouă bază de dialog între oamenii religioși și cei nereligioși.

Pentru cititorul român, lucrarea este interesantă și prin faptul că reprezintă o provocare la adresa discursului despre secularizare, invitând la o înțelegere mai complexă a fenomenelor asociate modernității și la o înțelegere mai deplină a nevoii de sacralitate inerente psihicului uman și a felului în care omul se raportează la aceasta chiar și atunci când se mișcă pe traiectorii situate la distanță față de religiosul tradițional. O asemenea perspectivă propusă de un sociolog aduce argumente noi în sprijinul discursului teologic despre perenitatea religiosului, oferind în același timp și indicii valoroase pentru articularea demersurilor de tip pastoral-misionar.

Alina PĂTRU